

نگرش متقابل شهروندان مسلمان و بهایی در شهر کاشان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۶

کد مقاله: ۹۹۰۶۷

سیدکمال الدین موسوی^۱، علیرضا حشمتیان برزکی^۲

چکیده

تحقیق حاضر یک تحقیق پیمایشی است که به موضوع نگرش متقابل شهروندان مسلمان و بهایی می پردازد. هدف این پژوهش، مطالعه کیفیت نگرش شهروندان مسلمان و بهایی در شهر کاشان است و این پژوهش از نظریه های تنبالت، آیزن و فیش باین در باره نگرش و همچنین از مقیاس بوگاردوس برای سنجش نگرش میان دینی بهره گرفته است. جامعه آماری شامل کلیه شهروندان مسلمان و بهایی در کاشان است که از بین آنها دو جمعیت نمونه شامل ۱۲۰ شهروند مسلمان و ۳۰ شهروند بهایی در خرداد ۱۴۰۳ تعیین شده و مورد مطالعه قرار گرفته اند. شیوه نمونه گیری برای انتخاب مسلمانها نمونه گیری خوشه ای و برای انتخاب بهایی ها نمونه گیری گلوله برفی بوده است. نتایج حاکی از آن است که نگرش متقابل این دو جامعه نسبت به یکدیگر عموماً مثبت و خوشبینانه است و تنها یک پنجم از هر دو گروه دارای نگرش منفی به یکدیگر هستند. میانگین نمره نگرش مثبت نیز در هر دو جمعیت بالاتر از حد متوسط (۵.۵) بوده است، هرچند میزان مثبت نگری به گروه مقابل در شهروندان بهایی (میانگین ۸.۲) کمی بیشتر از شهروندان مسلمان (میانگین ۶.۷) می باشد. در مورد پاسخگویان بهایی، نتایج آزمون فرضیات نشان داد تاثیر پذیری از خانواده، تنها عاملی بوده که رابطه ای مثبت و هم افزا با نگرش مثبت شهروندان بهایی نسبت به مسلمانان دارد. اما در مورد پاسخگویان مسلمان، تاثیر پذیری از رسانه های رسمی و مبلغان مذهبی رابطه منفی و معکوس با نگرش مثبت شهروندان مسلمان به بهایی ها نشان می دهد.

واژگان کلیدی: نگرش متقابل، شهروند، مسلمان، بهایی، سطح فرهنگ

Okna8062@yahoo.com

Alirezabarzoki02@gmail.com

۱ - استادیار جامعه شناسی و عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان

۲ - دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه کرمانشاه

۱- مقدمه

شهرکاشان و توابع آن - از جمله آران، قمصر، جوشقان و نراق- در عصر قاجار بویژه زمان آغاز دعوت میرزا حسین علی نوری (بهاء‌اله) مراکز پرجمعیتی از بهاییان را درخود داشته است. در اواسط دوره قاجار یعنی زمان ظهور آیین بهائیت، روحانیون شیعه جایگاه اجتماعی بالایی داشتند و قدرت کلام آنها تا درون حرمسرای شاه نافذ بود بطوری که در فتوای میرزای شیرازی درباره تحریم تنباکو، حتی زنان حرمسرای شاه نیز اقدام به شکستن قلیان ها کردند. از اینرو، در مقابله با بهاییان نیز شاهان قاجار عمدتاً تحت تاثیر نظرات علما و روحانیون شیعه بودند. سوء قصد به جان ناصرالدین شاه نیز بر آتش درگیری میان دربار قاجار و نوکیشان بابی/ بهایی افزوده بود. پس از قاجار و با روی کار آمدن سلسله پهلوی در سال ۱۳۰۴ خورشیدی، از قدرت روحانیون شیعه کاسته شد و آزادی نسبی برای مشارکت و فعالیت بهاییان در جامعه فراهم گردید بگونه ای که تعدادی از بهائیان در این دوره پله های ترقی را در زمینه های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی امنیتی طی کردند. اما از دهه ۴۰ شمسی و در زمان آیت اله بروجردی، بواسطه مخالفت های حوزه علمیه قم و مجموعه سخنرانی های آقای فلسفی بر ضد بهاییان، دوباره فشارهای سیاسی و اجتماعی بر این گروه سال به سال زیادتیر شد و مراکز مذهبی آنان در تهران (حضیره القدس)، کاشان، آران و دیگر شهرها تعطیل و یا تخریب گردید. پس از پیروزی انقلاب ۱۳۵۷ نیز سختگیری ها تشدید و محدودیت ها مضاعف شدند زیرا نظام سیاسی جدید آیین بهاییان را به رسمیت نشناخت و این فرقه مذهبی بیش از پیش به حاشیه رانده شد.

فارغ از سیاست رسمی و سلیقه دولت ها، روابط متقابل شهروندان مسلمان و بهایی در کشور فراز و نشیب های فراوانی داشته، و گاهی مسالمت آمیز و بعضی اوقات ملتهب و تنش آلود بوده است. در واقع، از ابتدای تاسیس آیین بهایی تاکنون، جامعه مسلمان ایرانی، ذهنیت یکدست و یکپارچه ای را نسبت به بهائیت و بهاییان نداشته و به فراخور زمان، طیفی از نگرش های همدلانه و حمایتگر تا بی اعتنایی، بی تفاوتی و تا نفرت و خشم را می توان در آن ملاحظه نمود. اساساً، نگرش و ذهنیت شهروندان نسبت به یکدیگر اعم از بهایی، مسلمان، یهودی، زرتشتی و... که پایه و اساس تعاملات میان دینی را تشکیل می دهند نمی تواند از زمانی به زمانی، و از شهری به شهری، و از گروهی به گروه دیگر یکسان باشد زیرا متغیرهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، و سیاسی و ... به شکل جدی بر آن تاثیر می گذارند. بر خلاف گذشته ها، نسل امروز سطح تحصیلات بیشتری دارد، از طریق موبایل و اینترنت با جهان ها و سبکهای زندگی متنوعی پیوند خورده و معیار های تازه ای در معادلات روزمره او بویژه در روابطش با دیگران وارد شده است، بنابراین طبیعی است اگر بگونه ای متفاوت از پدران به همه چیز و همه کس حتی اقلیتهای دینی نگاه کند و آنها را قبل از اینکه بهایی، یهودی، زرتشتی و ... ببیند، بصورت انسانهایی هممنوع، هموطن و همزبان احساس کند. همین تغییر را می توان در نگاه اقلیتهای دینی نسبت به مردم عادی و مسلمان انتظار داشت زیرا آنها نیز امروزه در پیوند با جهان های فرهنگی وسیعتری قرار گرفته و دنیای تازه ای را تجربه می کنند. بنابر این، شاید اگر زوایای اندیشه هریک از شهروندان عادی را بشکافیم به ندرت می توان در آنها دلیلی برای نفرت یا کینه و تحقیر نسبت به هموطنان خود از مذاهب و اقوام دیگر پیدا کرد.

در زمینه نگرش به اقلیت ها و وضعیت آنان در بسیاری کشورها تحقیقات اجتماعی گسترده ای در خارج کشور صورت گرفته که یکی از نخستین و شاخصترین آنها را بوگاردوس انجام داده است (رفیع پور، ۱۳۷۷: ۳۶۴). او در این رابطه مقیاسی نیز برای سنجش نگرش به اقلیتها تنظیم کرد که در کتب روش تحقیق علوم اجتماعی به نام طیف بوگاردوس شناخته شده و مورد استفاده بسیاری از محققان می باشد. در ایران نیز پیرامون وضعیت اقلیتهای مذهبی مطالعاتی را می توان یافت (ملکمیان ۱۳۷۵، فکوهی ۱۳۸۶، هاشمی و صالحی امیری ۱۳۹۹ و ...) که برخی از ابعاد زندگی زرتشتی ها، ارامنه و کلیمیان را بررسی کرده اند، اما در این میان، برخی اقلیتها - از جمله بهاییان - کمتر مورد مطالعه قرار گرفته اند و یکنوع خلاء تحقیقاتی در باره آنها وجود دارد. شهروندان بهایی اصالتاً ایرانی اند و با وجود اینکه مذهباًست در بین مردم زندگی می کنند اما جامعه آگاهی دقیق و مناسبی نسبت به این هموطنان خود ندارد بنابراین می باید آنها را به دور از غرض ورزی شناخت، و از ظرفیت آنها در جهت رشد و توسعه کشور و انسجام اجتماعی استفاده نمود.

۲- پیشینه تحقیق

پیشینه و سابقه مطالعه در باره بهاییان ایران به چند دهه اخیر بر می گردد. اغلب آثار مکتوب اعم از کتب و مقاله هایی که با موضوع بهائیت طی نیم قرن اخیر نگاشته شده عمدتاً به بررسی های تاریخی - اعتقادی و کمتر به بررسی وضعیت اجتماعی بهاییان پرداخته اند. اساساً نوشتن در باره ادیان، دارای حساسیتهای ویژه ای بوده و در حال حاضر نیز این حساسیت بیشتر شده است. با توجه به اینکه بهائیت در شمار یکی از موضوعات ممنوعه محسوب می شود از اینرو، از بین نوشتارها و پژوهش ها با موضوع بهائیت تنها آن دسته متونی که همسو با نگاه رسمی باشد معمولاً اجازه چاپ و انتشار می یابند. متقابلاً، آثار متعددی منتشر شده که می کوشند از نظر اعتقادی باورهای بهائیت را زیر سوال برده و نقد کنند. این دسته از آثار عمدتاً توسط روحانیون شیعه و یا

"مستبصران" یعنی بهایی‌هایی که شیعه شده اند نگاشته شده است. به عنوان نمونه، از سال ۱۳۹۵ فصلنامه "بهای‌شناسی" به صورت تخصصی در نقد بهائیت فعالیت کرده و انتشار می‌یابد.

یکی از مشهورترین آثار انتقادی درباره بهائیت، که در سال ۱۳۲۲ خورشیدی یعنی اوایل دوره پهلوی دوم منتشر شد؛ کتاب "بهای‌گری" نوشته احمد کسروی تاریخ نگار، زبان شناس، پژوهشگر و حقوقدان ایرانی بود. اهمیت کتاب بهایی‌گری از آن جهت است که این اثر توسط نویسنده ای سکولار و غیر شیعه نوشته شده است. ابتدای این کتاب با رد مهدویت، تشیع، شیخیه و کیش بابی‌گری شروع شده و نهایتاً به نقد دین بهایی می‌پردازد. وی در ابتدای گفتار یکم از کتاب خود، بهایی‌گری را از بابی‌گری و بابی‌گری را از شیعه‌گری و شیعه‌گری را از شیخی‌گری منتج دانسته و از این رو بهایی‌گری را از ابتدا پندار بر پندار می‌داند. کسروی در مقدمه کتاب خود می‌نویسد: «چنانکه بارها نوشته ایم ما را با بهاییان دشمنی نیست و کسی از آنان با ما بدی نکرده است. این کتاب را که چاپ کرده ایم می‌خواهیم همه گمراهی‌ها از ایران برفتد، و یکی از آن گمراهی‌ها را بهایی‌گری می‌شناسیم. بهاییان اگر پاسخی به ایراد‌های ما دارند بنویسند و گر نه می‌باید که از گمراهی‌های خود بیرون آیند و دست از دسته بندی که جز مایه بدبختی نتواند بود بردارند (کسروی ۱۳۲۲: ۵).

یکی دیگر از آثاری که در دوره پهلوی دوم و در سال ۱۳۲۶ خورشیدی در درباره آیین بهایی نوشته شد مجموعه ۳ جلدی "کشف الحیل" نوشته عبدالحسین تفتی یزدی معروف به آیتی است. این کتاب نیز در رد آیین بهایی نوشته شده است. وی که خود مدتی بهایی و سپس دوباره مسلمان شده بود در جلد نخست این کتاب، سوالاتی را از خود، درباره بهائیت پرسیده و بدانها پاسخ داده است. در جلد دوم، به بیان وجه اشتراک میان بهاییان و یزیدیان پرداخته و آراء آنها را نقد کرده است. در جلد سوم نیز گزیده ای از خطابه‌ها و نامه‌هایی که بهایی‌ها به او نوشته و سعی کرده اند دوباره او را به دین بهایی برگردانند ارائه کرده است (آیتی یزدی، ۱۳۲۶: ۱۲۵). عباس امانت خاورشناس و متخصص تاریخ قاجاریه نیز اثری در زمینه تاریخ آیین بهایی دارد. تز دکترای او پیرامون ساختار جنبش بابی بوده است که بر اساس آن در سال ۱۹۸۹ میلادی، کتابی به زبان انگلیسی تحت عنوان "رستاخیز و احیاء: ایجاد جنبش بابی در ایران ۱۸۴۴-۱۸۵۰" ^۱ منتشر کرد. کتاب وی مهم ترین اثر درباره تاریخ بابیه (به عنوان ریشه آیین بهایی) است که خارج از ایران منتشر شده و هنوز به فارسی ترجمه نشده است. امانت در این کتاب داستان ظهور بابیه که طلایه دار دین بهایی بوده اند و نیز گسترش سریع آن در بخش‌های مختلف جامعه ایران، و رویارویی آن با روحانیت و دولت قاجار را در اواسط قرن نوزدهم تشریح می‌کند.

در حقیقت، با توجه به شرایطی که بهاییان در ایران داشته اند تحقیقات منتشره در باره آنها کم حجم و پراکنده است. خصوصاً، بخش اعظم مقالات و کتاب‌هایی که در این زمینه منتشر شده حاوی مطالبی در نقد و ابطال آیین بهایی و محکوم نمودن آن می‌باشد. این در حالی است که ایران در تاریخ طولانی خود همواره یک جامعه متنوع و چند فرهنگی با اقوام و مذاهب گوناگون بوده و تعامل میان مردم از سویی و نحوه تعامل دولتها با این انترپوی و گوناگونی از سوی دیگر همواره مورد بحث و مناقشه قرار داشته و به همین خاطر، هر لحظه نیازمند مطالعه ای تازه و مونیتورینگ آخرین وضعیت هاست.

۳- مبانی نظری

در ادبیات جامعه‌شناسی و روانشناسی اجتماعی، تحلیل نگرش‌ها در روابط میان دینی، میان قومی و ... از غنای نسبتاً بالایی برخوردار است. اساساً نگرش^۲، نظری است که درباره افراد، چیزها یا رویدادها ابراز می‌شود، واکنش مطلوب یا نامطلوبی است که در باور، احساس یا فهم و رفتار نسبت به کسی یا چیزی ابراز می‌شود. نوعی آمادگی ذهنی در برابر یک موضوع، فرد، گروه و اندیشه، نهاد و ... است که ضمناً موجب گرایش یا عدم گرایش، و علاقه مندی یا نفرت می‌شود. نگرش‌ها به طور مستقیم مشاهده پذیر نیستند؛ ولی در تعیین رفتارها، ایده‌ها و بازسازی فرد و ادراک او نسبت به موضوعات اجتماعی نقش دارند (نیکخواه و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۰۷). در نگاهی دیگر، نگرش یک نظام ارزشی منسجم را به وجود آورده و تمام جنبه‌های رفتار اجتماعی، از جمله عضویت در گروه و ادراک دیگران را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین، چارچوبی برای فهم محیط اجتماعی فراهم کرده و بر تمام مراحل پردازش اطلاعات توسط انسان تأثیر می‌گذارند (کریستنسن و همکاران ۱۳۸۵). در شکل‌گیری نگرش عوامل متعددی دخیلند و آنها را می‌توان در فرهنگ افراد، باورهای مذهبی، زمینه خانوادگی و تاریخی، نوع رابطه و تعامل اجتماعی و همچنین میزان آگاهی و اطلاعات جست و جو کرد (به پژوه و ترابی ۱۳۷۱: ۲). گاهی نگرش مبتنی بر مطالعه ویژگی‌های مربوط به یک پدیده از جمله مزایای عینی یک کالا است، مثلاً، نگرش ما نسبت به یک خودرو ممکن است با آگاهی از میزان مصرف بنزین، امکانات ایمنی و ضریب ایمنی، و یا راحتی آن در هنگام رانندگی شکل بگیرد. در این حالت نگرش ما نسبت به آن پدیده مبتنی بر شناخت ما از آن بوده است (کریمی، ۱۳۸۸) با این وجود، نگرش مثبت یا منفی نسبت به پدیده‌ها لزوماً همیشه بر پایه یک "شناخت" و ارزیابی دقیق قبلی نیست. برخی نگرش‌ها بیشتر بر

1 . Resurrection and Renewal: The making of the Ba'bi Movement in Iran 1844-1850

2 . Attitude

اساس هیجانات عاطفی و یا ارزش‌ها بنا شده‌اند تا بر پایهٔ ارزیابی عینی مزایا و معایب یک پدیده، و در نتیجه نگرش‌های مبتنی بر "عواطف و احساسات" خوانده می‌شوند. نگرش‌های مبتنی بر عواطف می‌توانند از منابع مختلفی سرچشمه بگیرند، اما همه این نگرش‌ها خصوصیات مشترکی دارند: نخست اینکه، حاصل بررسی و ارزیابی عینی پدیده‌ها نیستند، دوم اینکه، غالباً تابع اصول منطق نبوده و استدلال‌های منطقی نیز به ندرت قادر است این نگرش‌ها را در افراد تغییر دهد، و نهایتاً اینکه، آنها اغلب با ارزش‌های افراد پیوند خورده‌اند. همچنین، نگرش‌های افراد گاهی مبتنی بر "رفتار" هستند و نگرش مبتنی بر رفتار نگرشی است که بر پایهٔ مشاهده نحوهٔ رفتار دیگران نسبت به یک موضوع در انسان شکل می‌گیرد. وقتی گروه زیادی از افراد برای خرید به یک فروشگاه معین می‌روند این رفتار می‌تواند باعث پیدایش نگرش مثبت در ما نسبت به آن فروشگاه شود. نگرش‌های مبتنی بر رفتار می‌توانند در جهت منفی نیز پدیدار شوند یعنی با مشاهده رفتار سرد و منفی گروه زیادی از مردم نسبت به برخی افراد، گروه‌ها، اقوام و ... نگرش بقیه نیز نسبت این موارد ممکن است منفی شود. این نگرش‌ها مبتنی بر رفتار هستند. به باور محققان، نگرش‌های اجتماعی با توجه به ارزش‌های حاکم در هر جامعه‌ای شکل می‌گیرد و به همین دلیل می‌تواند از اجتماعی به اجتماع دیگر متفاوت باشد (قاضی طباطبایی و همکاران ۱۳۸۸: ۱۲۳). تنبالت (۲۰۰۸) بر این باور است که نگرش افراد وقتی با افراد همسوی خود در معرض تماس قرار گیرد قدرتی چند برابر پیدا می‌کند و از اینروست که این پدیده تحت تأثیر ساختار میان نگرشی انسان‌هاست. البته، نگرش‌ها به سهم خود می‌توانند تحت تأثیر گروه‌های مرجع، فشارهای سازمانی و یا انتظارات اجتماعی شکل گرفته و بر شخصی که قصد انجام عملی دارد تأثیر غیر مستقیم بگذارند. به اعتقاد محققان، باورهای شکل گرفته در گروه‌های سنی، جنسی، قومی، پایگاهی، دینی و ... بخوبی می‌توانند زمینه را برای ایجاد نگرش‌های منفی و کنترل‌کننده یا برعکس، نگرش‌های مثبت و تسهیل‌کننده نسبت به موضوعات گوناگون - و منجمله بهاییان - هموار سازند (چک کن، ۱۴۰۱: ۳۸).

نظریه نگرش متعلق به آیساک آیزن^۱ و مارتین فیش باین^۲ (۱۹۸۵) نیز می‌تواند در تبیین موضوع یعنی نگرش افراد نسبت به بهاییان کمک نماید. در نگاه آیزن، هر نوع نگرشی، می‌تواند ارزیابی مطلوب یا نامطلوب انسان را در مورد یک رفتار معین توضیح دهد. یک نگرش مطلوب یا نامطلوب مستقیماً بر قدرت عمل و باورمندی نسبت به نتیجه احتمالی آن تأثیر گذاشته و از اینرو، نقش نگرش در تصمیم‌گیری‌ها، درک محیط و تعامل با محیط بسیار مهم تلقی می‌شود. گاهی قدرت یک نگرش (مثبت یا منفی) می‌تواند در پیش‌بینی رفتارها نیز کمک نماید بگونه‌ای که تفاوت رفتارها تا حدود زیادی به قدرت نگرش‌های پشتیبان آنها بستگی دارد. تمایل و گرایش به سوی یک رفتار، در نگاه فیش باین و آیزن، یک مساله کاملاً شخصی است اما به هر حال داری دو بعد مشخص است: نخست، انتظار فایده از رفتار و دوم ارزیابی فایده و سود حاصله از رفتار. انتظار فایده و ارزیابی فایده می‌تواند نگرش مثبت یا منفی را در افراد نسبت به یک اقلیت اجتماعی، قومی، مذهبی و ... شکل دهد تا به سمت تعامل یا عدم تعامل با آن بروند. از این زاویه که بنگریم، می‌توان اذعان داشت بخشهایی از جامعه با ارزیابی سود و زیانی که بلحاظ اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ممکن است از تعامل با بهاییان بدست آورند نگرش و نحوهٔ رفتار خود را با هموطنان بهایی تنظیم می‌کنند.

از منظر قشربندی اجتماعی نیز می‌توان نگاهی به جایگاه بهاییان در ایران امروز انداخت. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تنها اقلیت‌های دینی که به رسمیت شناخته شده‌اند مسیحیان، یهودیان و زرتشتیان هستند که اصطلاحاً "ذمی" خوانده می‌شوند یعنی طبق قرار داد، آنها تحت الحمایه حکومت اسلامی قرار گرفته و می‌باید یکسری وظایف و مقررات را در قبال آن مراعات نمایند. در اصل ۶۴ قانون اساسی برای اقلیت‌های دینی ساکن در ایران، ۵ نماینده در نظر گرفته شده است. زرتشتیان و یهودیان هر کدام یک نماینده، مسیحیان آشوری و کلدانی مجموعاً یک نماینده، و مسیحیان ارمنی شمال و جنوب نیز هر کدام یک نماینده انتخاب می‌کنند. این اقلیت‌های دینی حق اجرای مراسم دینی خود را تنها در حدود قانون دارند. آزادی ابراز عقیده اقلیت‌های به رسمیت شناخته شده در ایران به معنای آزادی در تبلیغ دین به ویژه در میان مسلمانان نیست، بنابراین هرگونه تبلیغ از سوی اقلیت‌ها برای جذب مسلمانان به دین خود ممنوع می‌باشد. همچنین این اقلیت‌ها با محدودیت‌های دیگری نیز مواجهند از قبیل: منع استخدام در ارتش، ممنوعیت و یا دشواری استخدام در برخی نهاد‌های دولتی، ممنوعیت ساخت اماکن مذهبی، ممنوعیت ورود مسلمانان به مراسم و جشن‌های آنان، ممنوعیت برگزاری عمومی و علنی جشن‌ها و مناسک مذهبی و ... (سراج زاده و همکاران، ۱۳۹۷). اما آندسته از غیر مسلمانانی که به هیچیک از ادیان مسیحیت، یهودیت و مزدیسنا (دین زرتشت) باور ندارند، یا باید مسلمان شوند یا قلمرو حکومت اسلامی را ترک کنند. براین اساس، از آنجایی که بهاییان در زمره اهل کتاب نمی‌گنجند - طبق رویکرد رسمی - یا باید اسلام آورند یا ایران را ترک کرده و به جای دیگری مهاجرت کنند. از این منظر که بنگریم، شاید تنها جایگاه طبقاتی که بتوان برای بهاییان بعنوان یک اقلیت مذهبی در ایران در نظر گرفت جایگاه "زیر طبقه"^۳ است بدین معنا که جامعه بهایی صرفاً بدلیل انتساب به آیین معینی که در کشور به رسمیت شناخته نمی‌شود از برخی حقوق اجتماعی که حتی اقلیت‌ها نیز از آنها برخوردارند محروم بوده و جایگاهی فرودست‌تر از تمامی طبقات موجود در جامعه دارد.

1. Ayzhen I.
2. Fishbein M.
3. Under class

در مجموع و با توجه به آنچه بیان شد، اهمیت و ضرورت انجام مطالعه پیرامون ابعاد زندگی بهاییان در جامعه از سویی و خلاء تحقیقات اجتماعی در این رابطه از سوی دیگر زمینه ساز انجام تحقیق حاضر بوده و با چنین نگاهی است که این پژوهش به بررسی یکی از این ابعاد یعنی نگرش شهروندان بهایی و مسلمان به یکدیگر را در شهر کاشان در دستور کار خود قرار داده است. در این پژوهش مشخصاً می‌خواهیم ببینیم در شرایط کنونی، مردم کاشان واقعا چه نگرشی نسبت به بهاییان داشته و بهائیان این شهر نیز چه نگرشی نسبت به همشهری‌های مسلمان خود دارند؟ و چه عواملی در نوع نگرش هر گروه نقش داشته است؟ بر این اساس، سوالات و فرضیاتی به شرح زیر در دستور کار قرار گرفته است.

- نگرش شهروندان مسلمان به بهاییان در شهر کاشان چگونه است؟
- نگرش شهروندان بهایی به مسلمانان در شهر کاشان چگونه است؟
- متغیرهای زمینه‌ای و نگرش متقابل شهروندان مسلمان و بهایی رابطه دارند.
- سطح فرهنگ پاسخگویان مسلمان و بهایی با نگرش متقابل به یکدیگر رابطه دارد.
- عوامل برون فردی (خانواده، رسانه‌ها، مبلغان مذهبی) با نگرش متقابل شهروندان مسلمان و بهایی رابطه دارند.

به منظور یافتن پاسخ سوالات و سنجش فرضیات پژوهش، نظریات و مقالات و منابع مرتبط مورد مطالعه قرار گرفته و برای متغیرهای کلیدی تحقیق شاخصه‌هایی استخراج و پس از اصلاح، بصورت گویه‌هایی تنظیم و در پرسشنامه قرار گرفتند. "نگرش" یکی از متغیرهای کلیدی در این پژوهش است. آلپورت نگرش را یک حالت روانی و آمادگی ذهنی و عصبی می‌داند که از طریق تجربه سازمان یافته، بر واکنش‌ها و پاسخ‌های فرد در برابر کلیه اشیاء و موقعیت‌هایی که به آن مربوط می‌شوند، تأثیری هدایتگرانه دارد. در شکل‌گیری نگرش عوامل متعددی ممکن است، دخالت داشته باشند که ریشه آنها را در فرهنگ، باورهای مذهبی، زمینه خانوادگی و تاریخی، رابطه و تعامل اجتماعی و همچنین میزان آگاهی و اطلاعات جست و جو کرد. (به پژوه و ترابی، ۱۳۸۳). در این پژوهش نگرش به افرادی از دیگر ادیان (نگرش میان دینی) مورد بررسی قرار گرفته و متغیر وابسته را تشکیل می‌دهد. این متغیر، با الهام از مقیاس پنج شاخصی بوگاردوس و افزودن یک شاخص جدید، اندازه‌گیری شده و دامنه تغییر نمرات این متغیر از صفر تا یازده را در بر گرفته و حدمتوسط یا میانگین نظری آن نیز ۵.۵ است. "سطح فرهنگ پاسخگو" نیز یکی دیگر از متغیرهای پژوهش است که ابعاد وسیعی داشته و می‌تواند در نوع نگاه افراد به پدیده‌ها موثر باشد اما در اینجا به کمک شاخصه‌های مهمی چون سطح تحصیلات و میزان مطالعه مورد مطالعه و سنجش شده و دامنه تغییر نمرات این متغیر از دو تا هشت را در بر گرفته و حدمتوسط یا میانگین نظری آن نیز معادل ۵ است. "عوامل برون فردی" نیز که گستره وسیعی داشته و از ورای فرد بر نگرش وی نسبت به پدیده‌ها تأثیر دارند به کمک شاخص‌هایی چون خانواده، رسانه‌های رسمی و مبلغان مذهبی مورد بررسی قرار می‌گیرد. دامنه تغییر نمرات این متغیر از سه تا نه را در بر گرفته و حدمتوسط یا میانگین نظری آن نیز معادل ۶ است. به مناسبت، در جدول شماره یک، تمامی متغیرها و شاخصه‌های پژوهش ارائه شده‌اند.

جدول ۱- متغیرهای پژوهش و شاخص‌های آنها

نام متغیر	شاخص‌ها
جنسیت	مرد، زن
سن	سالهای عمر سپری شده
وضع تاهل	مجرد، متاهل
خاستگاه جغرافیایی	بومی کاشان، مهاجر به کاشان
سطح فرهنگ پاسخگو	میزان مطالعه، سطح تحصیلات
عوامل برون فردی	خانواده، رسانه‌های رسمی، روحانیون و مبلغان دینی
نگرش میان دینی	ازدواج با طرف مقابل، ورود به معبد یا مسجد، هم‌غذایی، دوستی، هم‌سکنایی در یک محله، قضاوت در باره سرنوشت گروه مقابل پس از مرگ

۴- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کمی و پیمایشی، و کسب اطلاعات در آن به کمک پرسشنامه‌ای محقق ساخته صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل شهروندان مسلمان و بهایی در شهر کاشان است. محل انجام این پژوهش را منطقه یک کاشان با جمعیت ۳۰۳۲۳ نفر تشکیل می‌دهد. منطقه یک هسته مرکزی و یکی از بافت‌های تاریخی شهر است و بهاییان کاشان سالها به طور سستی در بخش‌هایی از این منطقه بویژه در ناحیه‌ای که قبلاً محله کلیمی‌ها بوده (ضلع شمالی خیابان محتشم و همجوار با محله درب زنجیر) سکونت داشته‌اند و طبیعتاً اهالی این منطقه بیشتر از بقیه شهروندان با بهاییان در ارتباط هستند. در این پژوهش دو جمعیت نمونه شامل ۱۲۰ شهروند مسلمان (با دقت احتمالی ۰.۱ و از طریق فرمول کوکران) و ۳۰ شهروند بهایی در خرداد ۱۴۰۳ تعیین شده و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. شیوه نمونه‌گیری در منطقه ۱ برای انتخاب مسلمانان نمونه‌گیری خوشه‌ای و برای انتخاب بهایی‌ها نمونه‌گیری گلوله‌برفی بوده است. روش گلوله‌برفی عمدتاً در تحقیقات قوم‌شناسی و مطالعه بر روی شبکه‌های اجتماعی طبیعی مانند شبکه‌های دوستی، خویشاوندی، اجتماعات مخفی و غیرقابل نفوذ، و اجتماعات آسیب‌دیده به کار می‌آید.

رود. برای انتخاب بهایان ابتدا با ۶ نفر از بهایان ارتباط گرفته شد و سپس به کمک آنها بقیه پاسخگویان بهایی طی چند مرحله انتخاب و پرسشنامه‌ها را تکمیل کردند. ابزار تحقیق را پرسشنامه‌ای محقق ساخته تشکیل می‌دهد که در آن تعداد پرسش‌ها برای شهروندان مسلمان ۱۹ و برای شهروندان بهایی ۱۸ سوال بوده است اما کیفیت سوالات یکسان می‌باشد. اعتبار ابزار تحقیق اعتبار صوری است و پایایی خرده مقیاسهای اصلی بر اساس آزمون آلفای کرونباخ عبارتند از: سطح فرهنگ پاسخگو با آلفای ۰.۵۵، نگرش با آلفای ۰.۷۷، و عوامل برون فردی شامل تاثیرات خانواده، رسانه‌های رسمی، روحانیون و مبلغین مذهبی با آلفای ۰.۶۵.

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱- یافته‌های توصیفی

جامعه مورد مطالعه به دو بخش تقسیم می‌شود: مسلمانان و بهایی‌ها. در ابتدا ویژگیهای کلی پاسخگویان مسلمان و سپس خصوصیات پاسخگویان بهایی توصیف می‌شود.

- ویژگی‌های پاسخگویان مسلمان

در بین ۱۲۰ نفر مسلمانان مورد بررسی در این پژوهش، تقریباً ۵۱٪ را مردان و ۴۹٪ را زنان تشکیل می‌دهد. دوسوم این پاسخگویان (۶۴.۲٪) متاهل و بقیه مجرد بوده‌اند. پاسخگویان مسلمان در چهار گروه سنی قرار داشتند، ۴۵٪ از آنها بین ۱۷ تا ۳۲ ساله، ۲۲٪ بین ۳۳ تا ۴۹ ساله، ۱۳.۴٪ بین ۵۰ تا ۶۵ ساله و نهایتاً ۶.۳٪ پاسخگویان بین ۶۶ تا ۸۱ ساله هستند. همچنین، ۸۲٪ پاسخگویان اهل کاشان و ۱۸٪ نیز مهاجر به این شهر بوده‌اند. بلحاظ میزان مطالعه، ۴۲٪ پاسخگویان در حد کم، ۵۳٪ در حد متوسط و ۵٪ نیز در حد زیاد مطالعه می‌کنند. تحصیلات ۱۶.۷٪ پاسخگویان زیر دیپلم است، ۵۲.۵٪ دیپلم یا دانشجوی هستند، ۲۱.۷٪ لیسانس و ۹٪ نیز فوق لیسانس و بالاترند.

بلحاظ اعتقادی، ۱۸.۶٪ پاسخگویان مسلمان عقیده دارند تنها یک دین برحق است و بقیه باطلند اما ۱۱.۹٪ پاسخگویان تاحدودی با این مساله موافقت، ۱۴.۴ درصد نه چندان موافق، ۱۱.۹ درصد مخالف، ۲۲.۹ درصد کاملاً مخالف بوده‌اند. همچنین ۲۰.۳ درصد پاسخگویان گزینه نمیدانم را انتخاب کرده‌اند. بنابراین میزان کسانی که با عبارت فوق مخالف و کاملاً مخالف بوده‌اند (۳۴.۸ درصد) کمی بیشتر از کسانی است که با این عبارت کاملاً و یا تاحدودی موافق بوده‌اند (۳۰.۵ درصد). در بین پاسخگویان ۶.۸ درصد کاملاً موافق با عبارت "آشکارشدن و جلوه‌گری خداوند از طریق مذاهب گوناگون" هستند، ۹.۴ درصد تا حدودی موافق، ۱۶.۲ درصد نه چندان موافق، ۳۳.۳ درصد مخالف و ۲۷.۴ درصد کاملاً مخالف بوده‌اند. بنابراین بیشتر پاسخگویان (۶۰ درصد) با عبارت فوق مخالف و کاملاً مخالف بوده‌اند. در مورد ازدواج دختر خود با یک مرد بهایی، ۷۵.۸ درصد مخالف و ۲۲.۲ درصد موافقت. در مورد ورود بهایان به مسجد مسلمانها، ۲۳.۷ درصد مخالف و ۷۶.۳ درصد موافق آمدن بهایان به مسجد هستند. بنابراین بیشتر پاسخگویان مسلمان موافق آمدن بهایان به مسجد هستند. در مورد هم غذا شدن با بهایی‌ها، ۴۳.۷ درصد مخالف و ۵۶.۳ درصد موافق خوردن آب و غذا در یک ظرف با یک فرد بهایی می‌باشند. اما در مورد دوست شدن با بهایی‌ها، ۳۰.۵ درصد مخالف و ۶۹.۵ درصد موافق دوستی با یک فرد بهایی هستند. در مورد هم محله‌ای بودن با بهایی‌ها، ۳۱.۴ درصد مخالف و ۶۸.۶ درصد موافق زندگی با یک فرد بهایی در یک محله بوده‌اند. بنابراین بیشتر پاسخگویان موافق زندگی با بهایان در یک محله می‌باشند. در باره اینکه پس از مرگ چه سرنوشتی در انتظار بهایی‌هاست، ۸ درصد سرنوشت بسیار بد و تلخ، ۲ درصد سرنوشت تاحدودی بد، ۸ درصد سرنوشت نه چندان بد، ۸ درصد سرنوشت خوب، ۳ درصد سرنوشت بسیار خوب و ۷۱ درصد گزینه نمیدانم را انتخاب کرده‌اند. در واقع، بیشتر پاسخگویان مسلمان (۶۸٪) مطمئن نیستند که سرنوشت یک بهایی پس از مرگ چه خواهد بود. در مورد تاثیر "عوامل برون فردی" بر نگرش افراد سه شاخص خانواده، رسانه‌های رسمی و روحانیون و مبلغین مذهبی مد نظر قرار گرفت. در مورد اثر پذیری از خانواده، ۳۶.۸ درصد پاسخگویان مسلمان اساساً نگاه منفی خانواده و خویشاوندان خود نسبت به بهایان را قبول ندارند، ۴۱.۲ درصد تا حدودی قبول دارند و ۲۱.۹ کاملاً قبول دارند. در مورد تاثیر رسانه‌های رسمی، ۵۱.۸ درصد پاسخگویان مسلمان نگاه رسانه‌های رسمی و صدا و سیما نسبت به بهایان را اصلاً قبول ندارند، ۳۶.۸ درصد تاحدودی قبول دارند و ۱۱.۴ درصد کاملاً قبول دارند. در مورد تاثیر روحانیون و مبلغان دینی، ۵۲.۲ درصد پاسخگویان مسلمان نگاه منفی مبلغان مذهبی نسبت به بهایان را اصلاً قبول ندارند، ۳۷.۲ درصد تا حدودی قبول دارند و ۱۰.۶ درصد کاملاً قبول دارند. تاثیر ناپذیری پاسخگویان از روحانیون و رسانه‌های رسمی تقریباً مشابه بوده است. نهایتاً، از نظر سطح فرهنگ در بین پاسخگویان مسلمان، ۳۸.۷ درصد ضعیف، ۵۲.۹ متوسط و ۸.۴ درصد از سطح فرهنگ خوب و بالایی برخوردار بوده‌اند.

- ویژگی‌های پاسخگویان بهایی

از میان ۳۰ پاسخگوی بهایی، ۵۳.۳ درصد آنها مرد و ۴۶.۷ درصد آنها زن بوده‌اند. چهار پنجم این پاسخگویان (۸۲٪) متاهل و بقیه (۱۸٪) مجرد بوده‌اند. بلحاظ سنی، ۱۰.۷ درصد بین ۱۷ تا ۳۲ ساله، ۵۳.۶ درصد بین ۳۳ تا ۴۹ ساله، ۱۱ درصد بین ۵۰ تا ۶۵ ساله و ۲۵ درصد ۶۵ تا ۸۱ ساله هستند. همچنین، ۶۳.۳ درصد پاسخگویان بهایی خود را بومی کاشان دانسته و ۳۶.۷ درصد خود را

مهاجر اعلام کرده اند. ۱۳.۳ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات کمتر از دیپلم، ۶۳.۳ درصد دارای تحصیلات دیپلم، دانشجو یا فوق دیپلم، و ۲۳.۳ درصد دارای تحصیلات لیسانس می باشند. از نظر میزان مطالعه، ۳۰ درصد مطالعه به میزان کم، ۵۰ درصد میزان مطالعه در سطح متوسط و ۲۰ درصد به میزان زیاد مطالعه می کنند.

در مورد حقانیت تنها یک دین از میان ادیان گوناگون، ۶.۷ درصد پاسخگویان بهایی نه چندان موافق، ۱۰ درصد مخالف، ۸۰ درصد کاملاً مخالف و ۳.۳ درصد گزینه نمیدانم را انتخاب کرده اند. در واقع، چهارپنجم پاسخگویان بهایی با این ایده که "تنها یک دین بر حق بوده و بقیه باطل اند" کاملاً مخالف اند. در مورد جلوه گری خداوند در ادیان گوناگون، ۳.۳ درصد نه چندان موافق، ۱۳.۳ درصد موافق، ۷۶.۷ درصد کاملاً موافق و ۶.۷ درصد گزینه نمیدانم را انتخاب کرده اند. در حقیقت، اکثریت مطلق (۹۰٪) پاسخگویان بهایی این ایده را "خداوند خود را از طریق مذاهب گوناگون برای ما آشکار می کند" موافق بوده و آنرا می پذیرند. در مورد ازدواج دختر خود با یک مرد مسلمان، ۴۶.۴ درصد مخالف و ۵۳.۶ درصد موافقت. بنابراین میزان بهاییانی که موافق ازدواج دختر خود با یک مرد مسلمان هستند کمی بیشتر از میزان مخالفان این مساله است. همچنین، ۹۶.۷ درصد پاسخگویان بهایی موافق ورود مسلمانان به معابد بهاییان هستند و مشکلی در این رابطه نمی بینند. در مورد هم غذا شدن با مسلمانان، ۱۳.۳ درصد مخالف و ۸۶.۷ درصد موافق خوردن آب و غذا در یک ظرف با یک فرد مسلمان می باشند. بنابراین بیشتر پاسخگویان بهایی موافق هم غذایی در یک ظرف مشترک با مسلمان ها هستند. همچنین، ۹۶.۷ درصد پاسخگویان بهایی موافق داشتن رابطه دوستی با یک فرد مسلمان و ۹۳.۳ درصد آنها نیز موافق زندگی با مسلمان ها در یک محله می باشند. و اما در باره اینکه پس از مرگ چه سرنوشتی در انتظار مسلمان هاست، ۴ درصد سرنوشتی نه چندان بد، ۱۲ درصد سرنوشت خوب و ۸۴ درصد گزینه نمیدانم را انتخاب کرده اند. بنابراین بیشتر پاسخگویان بهایی - مانند دوسوم پاسخگویان مسلمان - واقعا نمیدانند پس از مرگ چه سرنوشتی در انتظار یک مسلمان خواهد بود. در مورد تاثیرات "عوامل برون فردی" بر نگرش بهایی ها دو شاخص خانواده و مبلغین مذهبی بررسی شد. ۷۰.۴ درصد تا حدودی و ۲۹.۶ درصد کاملاً نگاه خانواده و خویشاوندان خود را نسبت به مسلمانان قبول دارند. بنابراین بیشتر پاسخگویان بهایی نگاه خانواده و خویشاوندان خود نسبت به مسلمانان را در مجموع قبول داشته و تحت تاثیر آن قرار دارند. همچنین ۳۰.۴ درصد از این پاسخگویان تا حدودی و ۶۹.۶ درصد کاملاً نگاه رهبران و مبلغان بهایی را نسبت به مسلمانان قبول دارند. بنابراین بیشتر پاسخگویان نگاه رهبران و مبلغان بهایی را نسبت به مسلمانان کاملاً قبول دارند. نهایتاً، از نظر سطح فرهنگ پاسخگویان بهایی، ۶.۷ درصد از سطح فرهنگ متوسط و ۹۳.۳ درصد از سطح فرهنگ بالایی برخوردار بوده اند.

۲-۵- یافته های تحلیلی

در این بخش، نتایج و یافته های تحلیلی گزارش می شوند. براساس متغیرهای موجود در فرضیات پژوهش، آزمونهای مورد استفاده در این بخش را آزمون همبستگی اسپیرمن و کای اسکوتر تشکیل داده است. نتایج آزمون فرضیات بین متغیرهای پژوهش و نگرش به بهاییان در جدول دو ارائه شده است.

جدول ۲- نتایج آزمون رابطه میان متغیرهای پژوهش با نگرش مسلمانها نسبت به شهروندان بهایی

متغیرها	ضریب آزمون	سطح معناداری	آزمون نتیجه
متغیرهای زمینه ای - نگرش به بهاییان			
جنس - نگرش به بهاییان	$X^2=16.75$	۰,۰۰۸	رد فرضیه و عدم ارتباط
محل تولد - نگرش به بهاییان	$X^2=5.085$	۰,۷۹۰	رد فرضیه و عدم ارتباط
وضع تاهل - نگرش به بهاییان	$X^2=22.96$	۰,۲۹۱	رد فرضیه و عدم ارتباط
سن - نگرش به بهاییان	$r=-0.326$	۰,۳۸۳	رد فرضیه و عدم ارتباط
سطح فرهنگ پاسخگو - نگرش به بهاییان	$r=0.067$	۰,۴۹۰	رد فرضیه و عدم ارتباط
سطح تحصیلات - نگرش به بهاییان	$r=0.061$	۰,۵۳۴	رد فرضیه و عدم ارتباط
میزان مطالعه - نگرش به بهاییان	$r=-0.038$	۰,۶۹۷	رد فرضیه و عدم ارتباط
عوامل برون فردی - نگرش به بهاییان	$r=-0.326$	۰,۰۰۱	*تایید فرضیه و وجود ارتباط
تاثیر خانواده - نگرش به بهاییان	$r=0.091$	۰,۳۵۹	رد فرضیه و عدم ارتباط
تاثیر رسانه های رسمی - نگرش به بهاییان	$r=-0.397$	۰,۰۰۰	*تایید فرضیه و وجود ارتباط
تاثیر مبلغان مذهبی - نگرش به بهاییان	$r=-0.424$	۰,۰۰۰	*تایید فرضیه و وجود ارتباط

نتایج بدست آمده در جدول شماره دو خصوصاً بزرگتر بودن سطح معناداری آزمونها از ۰.۰۵ نشان می دهد متغیرهای زمینه ای و سطح فرهنگ پاسخگویان مسلمان نقشی در نگرش آنها نسبت به هموطنان بهایی در شهر کاشان نداشته و فرضیات مربوطه همگی رد شده اند. به عبارتی، زن یا مرد، بومی یا مهاجر، متاهل یا مجرد، با هر سن و سال، و با هر سطح فرهنگی تقریباً نگرش

مشابهی را نسبت به شهروندان بهایی ابراز کرده اند. بر اساس نتایج توصیفی، میانگین نمره نگرش پاسخگویان مسلمان به بهایی ۶.۷ از ۱۱ بوده که از میانگین نظری مقیاس (۵.۵) کمی بالاتر و حاکی از نگرشی تقریباً مثبت نسبت به شهروندان بهایی است. در همین حال، نتایج جدول شماره دو بیانگر وجود رابطه میان عوامل برون فردی و نگرش به بهاییان است. در بین عوامل برون فردی، خانواده نقشی در نگرش به بهاییان نداشته اما رسانه های رسمی و مبلغان مذهبی رابطه معنادار و معکوس با نگرش به بهاییان نشان داده اند. منفی و معکوس بودن رابطه در این دو فرضیه نشان می دهد هر چقدر شهروندان مسلمان از رسانه های رسمی و مبلغان مذهبی اثر پذیری بیشتری داشته اند نگرش آنان نسبت به شهروندان بهایی منفی تر شده است. اما هرچه با رویکرد رسانه های رسمی و مبلغان مذهبی ناهمسو تر بوده اند نگرش مثبت تری نسبت به بهاییان ابراز کرده اند. سپس، در مورد نگرش شهروندان بهایی نسبت به شهروندان مسلمان نیز همان فرایند قبلی در پیش گرفته شده و نقش متغیرهای زمینه ای، سرمایه فرهنگی و عوامل برون فردی به کمک آزمون همبستگی اسپیرمن و کای اسکوتر مورد سنجش قرار گرفت و نتایج آزمون ها در جدول دو ارائه شده است.

جدول ۳- نتایج آزمون رابطه میان متغیرهای پژوهش با نگرش بهاییان نسبت به شهروندان مسلمان

متغیرها	ضریب آزمون	سطح معناداری	نتیجه آزمون
متغیرهای زمینه ای - نگرش به مسلمان ها			
جنس - نگرش به مسلمان ها	$X^2=0.673$	۰,۴۱۲	رد فرضیه و عدم ارتباط
محل تولد - نگرش به مسلمان ها	$X^2=2.118$	۰,۱۴۶	رد فرضیه و عدم ارتباط
وضع تاهل - نگرش به مسلمان ها	$X^2=0.463$	۰,۴۹۶	رد فرضیه و عدم ارتباط
سن - نگرش به مسلمان ها	$r=289$	۰,۱۹۲	رد فرضیه و عدم ارتباط
سطح فرهنگ - نگرش به مسلمانها	$r=-0.144$	۰,۵۱۱	رد فرضیه و عدم ارتباط
سطح تحصیلات - نگرش به مسلمانها	$r=-0.202$	۰,۳۵۶	رد فرضیه و عدم ارتباط
میزان مطالعه - نگرش به مسلمانها	$r=0.038$	۰,۶۹۷	رد فرضیه و عدم ارتباط
عوامل برون فردی - نگرش به مسلمانها	$r=0.382$	۰,۱۰۷	رد فرضیه و عدم ارتباط
تاثیر خانواده - نگرش به مسلمان ها	$r=0.470$	۰,۰۳۱	*تایید فرضیه و رابطه
تاثیر مبلغان مذهبی- نگرش به مسلمانها	$r=0.321$	۰,۱۸۱	رد فرضیه و عدم ارتباط

نتایج جدول شماره سه نشان می دهد از میان تمامی متغیرهای پژوهش تنها اثرپذیری بهاییان از خانواده های خود با نگرش آنان نسبت به شهروندان مسلمان در شهر کاشان رابطه مستقیم و هم افزا نشان داده است اما بقیه متغیرها اعم از جنس، سن، محل تولد، وضع تاهل، تحصیلات، مطالعه، و مبلغان دینی رابطه معناداری با متغیر نگرش نشان نداده و نقشی در نوع نگاه بهاییان نسبت به هموطنان مسلمان خود در این شهر ندارد. رد شدن متغیرهای زمینه ای نشان می دهد در بین بهاییان، زنان و مردان، مجردها و متأهل ها، بومی ها و مهاجران و گروههای سنی مختلف نگرش تقریباً مشابهی به هموطنان مسلمان خود داشته اند. بر اساس نتایج توصیفی، میانگین نمره نگرش پاسخگویان بهایی معادل ۸.۲ از ۱۱ است که از میانگین نظری مقیاس (۵.۵) بالاتر و حاکی از نگرشی کاملاً مثبت بهاییان به همشهریان مسلمان خود در کاشان است.

۶- نتیجه گیری

بدین ترتیب، در این پژوهش به بررسی موضوع نگرش شهروندان مسلمان و بهایی نسبت به یکدیگر آنهم در شهری کهن و تاریخی همچون کاشان پرداخته و در این راستا، بدنبال پاسخ به برخی سوالات و فرضیات بوده ایم. نخستین سوال پژوهش آن بود که چه نگرشی در بین شهروندان مسلمان در این شهر نسبت به شهروندان بهایی وجود دارد. نتایج بدست آمده نشان داد تقریباً ۲۰٪ پاسخگویان مسلمان نگرش منفی، ۳۳٪ نگرش خنثی و بی طرف، و تقریباً نیمی از پاسخگویان مسلمان (۴۶٪) نگرش مثبت به هموطنان بهایی خود دارند. در نگاه آماری دقیق تر، تقریباً دو سوم پاسخگویان مسلمان، موافق دوستی، همسایگی، و پذیرش بهاییان در مساجد هستند، بیش از نیمی از آنها حاضرند در یک ظرف با بهاییان غذا بخورند و حتی یک پنجم نیز حاضرند دختران خود را به ازدواج بهایی ها در آورند. بعلاوه، تنها ۱۰٪ از پاسخگویان مسلمان سرنوشت بهایی ها پس از مرگ را بد و تلخ دانسته اند اما ۱۱٪ سرنوشتی خوب، و ۷۱٪ نیز با بیان "نمیدانم" در مورد سرنوشت آنها پس از مردن اظهار شک و تردید کرده اند. بدین ترتیب، نگرش منفی به شهروندان بهایی در اقلیت است و از یک پنجم پاسخگویان مسلمان فراتر نمی رود. در اینکه چه عاملی بیش از همه بر نگرش شهروندان مسلمان نسبت به هموطنان بهایی خود اثر گذار است، نتایج آزمون فرضیات نشان داد متغیرهای زمینه ای، و سطح فرهنگ افراد رابطه معناداری با نگرش نداشته، بلکه عمدتاً "عوامل برون فردی" بویژه رسانه های رسمی و مبلغان مذهبی با نگرش به بهاییان رابطه معکوس نشان داده است. به عبارتی، علیرغم تبلیغات گسترده عوامل ذکر شده، نگرش منفی در کاشان نسبت به بهاییان در اقلیت بوده و در سطح پایینی مشاهد می شود. با توجه به نظر تنبالت، می توان گفت از آنجا که گروههای مرجع در ایران بویژه مبلغان دینی، رسانه ها و نهادهای رسمی

نگاه چندان مثبتی به بهاییان ندارند و تعامل با آنها را مورد نکوهش و سرزنش قرار می دهند بنابراین همواره طیفی از انواع پیشداوری، تبلیغ و فشارهای قانونی و فراقانونی، بصورت نوشته و نانوشته به جامعه سرازیر شده و پیوسته حس بدبینی به آیین بهایی و فاصله اجتماعی با بهاییان را به شهروندان القاء می کند. این القائات ممکن است در کلانشهرها بویژه میان جوانان و اقشار آگاه و تحصیلکرده تأثیر زیادی نداشته باشد - چنانچه در این پژوهش در کاشان ملاحظه شد- ولی در بخشهای سنتی تر و روستایی کشور می تواند زمینه را برای تقویت نگرشهای منفی به بهاییان فراهم سازد. در نواحی سنتی تر، ممکن است موجی از نگرش منفی برپایه عواطف و احساسات در گروههایی از مردم شکل گرفته و حتی بعضا به اعمال خشونت و آسیب رسانی به هموطنان بهایی منجر شود.

دومین سوال پژوهش در باره نگرش شهروندان بهایی نسبت به هموطنان مسلمان در کاشان بوده است. یافته های پژوهش نشان داد ۲۳٪ پاسخگویان بهایی نگرش خود را اظهار نکرده اند، ۱۳.۲٪ نگرش بی طرف و خنثی داشته اند، اما ۶۳.۳٪ نگرش مثبت به مسلمانان داشته اند. بنابراین نگاه بهاییان به مسلمانها در کاشان عموما مثبت است، اما در نگاه آماری دقیق تر، حداقل چهار پنجم بهاییان مورد مطالعه موافق با دوستی، همسایگی، هم غذایی در یک ظرف، پذیرش مسلمانان در عبادتگاه های خود هستند و حتی بیش از نیمی از پاسخگویان بهایی (۵۳.۶٪) حاضرند دختران خود را به ازدواج مسلمانها درآورند. بعلاوه، ۱۲٪ بهاییان مورد بررسی، سرنوشت مسلمانها پس از مرگ را خوب دانسته، ۴٪ این سرنوشت را بد و تلخ دانسته، و ۸۴٪ نیز با اظهار "نمیدانم" در این زمینه شک و تردید دارند. بنابراین، حتی اگر بی پاسخ ها (۲۳٪) را نیز افرادی تلقی کنیم که نگرش منفی به مسلمانها داشته و به دلایلی از بیان نظر خود پرهیز کرده اند بازهم در مجموع، در میان شهروندان بهایی، نگرش واقعا منفی نسبت به هموطنان مسلمان خود در اقلیت بوده و در حدود یک پنجم است. بدین ترتیب، در شهر کاشان، تنها یکی از هر پنج نفر مسلمان یا بهایی نگرش منفی به یکدیگر دارد اما بقیه نسبت به یکدیگر مثبت فکر می کنند و یا بی طرف هستند. اما در اینکه چه عاملی بر نگرش شهروندان بهایی موثر بوده است نتایج آزمون فرضیات نشان داد از بین کلیه عوامل، خانواده تنها عاملی بوده که رابطه ای مثبت و هم افزا با نگرش شهروندان بهایی نسبت به مسلمانان نشان داده است. در اینجا مثبت بودن رابطه یعنی هرچه اثرپذیری شهروندان بهایی از خانواده های خود بیشتر بوده، نگرش آنها به مسلمانها نیز مثبت تر بوده است، به عبارتی، گویا تاکنون در شهر کاشان، خانواده های بهایی عموما نگرش مثبت به هموطنان مسلمان را در بین اعضای خود ترویج کرده اند بگونه ای که اثرپذیری بیشتر از خانواده منجر به نگرش مثبت تر به مسلمانها می شود. در مجموع، نتایج پژوهش از وجود یک همزیستی خوشایند میان شهروندان بهایی و مسلمان حکایت دارد و نشان می دهد نگرش متقابل این دو اجتماع نسبت به یکدیگر عموما مثبت و خوشبینانه است. طبعا، نیاز کشور به همبستگی و انسجام اجتماعی در شرایط کنونی نیز ایجاب می کند که از پیوندهای مثبت میان قومی، میان دینی و حمایت شده و در هر نقطه ای از این سرزمین چنین روندهایی تقویت شوند. ایران جامعه ای است متنوع و چند فرهنگی که برای ساختن آن مشارکت تمامی فرزندان از هر جنسیت، قومیت و آیینی مورد نیاز است.

منابع

- آیتی عبدالحسین، ۱۳۲۶، کشف الحیل، تهران: انتشارات نقش جهان
- به پژوه، احمد، ترابی، علی اکبر: ۱۳۷۱. مقایسه نگرش معلمان ویژه و عادی و شناسایی متغیرهای مرتبط با نگرش معلمان نسبت به دانش آموزان نابینا و یکپارچه سازی آموزشی آنان: نشریه روانشناسی معاصر، دوره سوم، شماره ۲، ۶۰-۵۰.
- چک کن فینی، مریم، ۱۴۰۱. بررسی رابطه پایگاه اجتماعی اقتصادی و نگرش به فضای مجازی. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه کاشان.
- حیدری فرشته، مفهوم پذیرش اجتماعی . وبسایت اینترنتی دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین توسی برگرفته شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۰/۱۰
- سراج زاده حسین، مومنی سمیه، درویشی هادی، ۱۳۹۷، بررسی جامعه شناختی زیست اجتماعی زرتشتیان شهر تهران به عنوان یک اقلیت مذهبی، مطالعات و تحقیقات اجتماعی، دوره ۷، شماره ۳: ۴۹۷-۵۲۲.
- شایان مهر علیرضا، ۱۳۷۷. دایره المعارف تطبیقی علوم اجتماعی ، تهران: انتشارات کیهان
- قاضی طباطبایی سید محمود، حاتمی جواد، فردانش هاشم، مجدانیان آذر، اسلامی زهرا، ۱۳۸۸ ، مقایسه ی اثر بخشی طراحی آموزشی ملهم از سه نظریه ی رفتارگرایی، شناخت گرایی، و ساخت گرایی در تغییر نگرش های اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه تبریز، سال چهارم شماره ۱۳: ۱۴۱-۱۲۱.
- کریمی، یوسف . (۱۳۸۸). نگرش و تغییر نگرش . تهران : نشر ویرایش.
- کریستنسن، یان و هاگ واگنر و سباستین هالیدی: (۱۳۸۵)، روان شناسی عمومی، گروه مترجمان، قم، مرکز انتشارات
- کسروی احمد، ۱۳۲۲، بهایی گری، تهران: انتشارات فرخی
- رفیع پور فرامرز، ۱۳۷۷، کندوکاوها و پنداشته ها، تهران: شرکت سهامی انتشار
- ملکمان لینا، ۱۳۷۶، بررسی اجمالی آمارهای حیاتی اقلیت های مذهبی در تهران. فصلنامه جمعیت، شماره ۲۱ و ۲۲، زمستان ۱۳۷۶ : ۱۰۰-۱۲۵.
- نیکخواه، هدایت اله، فانی، مریم، اصغر پورماسوله، احمد رضا: ۱۳۹۶: سنجش نگرش دانشجویان نسبت به ازدواج و عوامل موثر آن، جامعه شناسی کاربردی، سال بیست و هشتم، شماره ۶۷، شماره ۳: ۱۲۲-۹۹. ۱۲۲.